

Bogdan KOSOWSKI

Uniwersytet Jagielloński

bogdan.kosowski@uj.edu.pl

Aneta KUŁAKOWSKA

Szkoła Główna Służby Pożarniczej w Warszawie

aneta.kulakowska@wp.pl

PERCEPCJA BEZPIECZEŃSTWA EKONOMICZNEGO GOSPODARSTW DOMOWYCH

ABSTRACT Perceptions of Households' Economic Safety

In the triad of major economic entities, households play a key role in economic processes. They make one of the fundamental pillars of the domestic market economy. Their economic condition is of great significance to other participants of commercial exchange and affects the functioning of other entities. Currently, every modern entity which manages limited resources strives to satisfy its needs in a way that maximizes benefits. By meeting their needs, households strive to develop a specific sense of economic safety. It is primarily conditioned by a certain level and quality of life and provides opportunities for development. Nowadays, economic safety has become the basic need and goal of every economic unit, including households.

Keywords: household, economic safety, threats

Słowa kluczowe: gospodarstwo domowe, bezpieczeństwo ekonomiczne, zagrożenia

WPROWADZENIE

Spółeczeństwo bezpieczne, wolne od lęku i niedostatku¹ postulowane było przez polityków i autorów paktów praw człowieka po zakończeniu II wojny światowej. Mimo to żadne z państw nie jest w stanie zabezpieczyć wszystkich swoich obywateli przed ryzykiem życia w coraz bardziej skomplikowanych warunkach współczesnej cywilizacji, rozprzestrzeniającym się niedostatku zasobów gospodarczych, wzrastającej agresji i przestępczości czy też przed skutkami klęsk żywiołowych. Sytuacja ta powoduje pogłębianie się ludzkich obaw spowodowanych złożonością oraz tempem zmian życia codziennego. Z jednej strony mamy do czynienia z uniformizacją stylu życia, wiedzy i kultury, napędzaną rozwojem technologii telekomunikacyjnych, wzrostem konkurencji i gotowości do podejmowania ryzyka. Z drugiej strony zaś następuje dążenie do obrony i zachowania odrębności lokalnych, poczucia więzi społecznej, własnych zasobów i ideałów życia. Tym samym da się zaobserwować zasadnicze różnice w percepcji ryzyka i pojmowaniu współczesnych zagrożeń w zależności od pozycji społecznej człowieka, jego wykształcenia, wieku czy też majątności. We współczesnym państwie istotne jest natomiast to, w jaki sposób ludzie postrzegają i odczuwają zagrożenia. Ma to zasadniczy wpływ na współdziałanie społeczeństwa w aktywnym przeciwstawianiu się sytuacjom kryzysowym. System bezpieczeństwa z założenia ma bowiem na celu zapewnienie akceptowalnego poziomu życia ludzi w mnogości występujących zagrożeń. Tylko w przypadku, kiedy działania państwa wychodzą naprzeciw oczekiwaniom obywateli, można liczyć na współdziałanie w zapobieganiu i likwidacji zagrożeń w początkowej fazie ich rozwoju, co w wielu przypadkach powoduje uniknięcie bądź minimalizację strat. By jednak zaangażowanie społeczeństwa mogło wpłynąć na współczesne zagrożenia, konieczne jest w pierwszej kolejności zaspokojenie potrzeb, które bezpośrednio związane są z bezpieczeństwem ekonomicznym człowieka.

Celem artykułu jest wskazanie czynników kształtujących bezpieczeństwo ekonomiczne mikroprzedsiębiorstw. Przedstawiono w nim wyniki badań w zakresie oceny poczucia bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstw domowych, które zostały zrealizowane na przełomie roku 2021/2022 za pośrednictwem metody ankietowej, pozwalającej na uzyskanie danych empirycznych. Badania miały charakter jakościowy, a głównym założeniem rozważań badawczych było zdobycie informacji i nabycie wiedzy w zakresie społecznego rozumienia pojęcia bezpieczeństwa, bezpieczeństwa ekonomicznego oraz wskazania najistotniejszych determinant generujących zagrożenia w wymiarze ekonomicznym. Przyjęta hipoteza badawcza, zakładająca, iż rozumienie poczucia bezpieczeństwa mikroekonomicznego ma bezpośredni związek z poprawą jakości poziomu życia gospodarstw domowych, wygenerowała potrzebę rozwiązania problemów badawczych związanych z:

¹ *Karta z dnia 14.08.1941 r. Tekst polski*, [w:] *Wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego*, oprac. K. Kocot, K. Wolfke, Wrocław–Warszawa 1978, s. 59.

- ogólnospołecznym rozumieniem pojęcia bezpieczeństwa,
- poczuciem bezpieczeństwa ekonomicznego,
- określeniem czynników zagrożeń o charakterze ekonomicznym.

W badaniach, których wyniki zaprezentowano w tym artykule, wykorzystano następujące metody badawcze: śledzenie procesu w odniesieniu do zjawisk zachodzących w społeczeństwie, analizę literatury przedmiotu oraz metodę ankietową. Szczegółowy opis przeprowadzonych badań ankietowych znajduje się w części relacjonującej badania empiryczne.

PAŃSTWO I JEGO ROLA W PROCESIE KSZTAŁTOWANIA BEZPIECZEŃSTWA EKONOMICZNEGO

Pojęcie państwa znane jest od czasów starożytnych Greków. *Polis* oznaczało odpowiednio zorganizowane społeczeństwo, wskazując na organizację jako jedną z jego podstawowych cech. Współcześnie państwo to historycznie ugruntowana organizacja społeczeństw, odznaczająca się wysokim stopniem zróżnicowania i zorganizowania². W literaturze znaleźć można wiele definicji państwa, przedstawiających różne podejścia do wyjaśnienia tego pojęcia, zwłaszcza w aspekcie celu istnienia państwa oraz jego istoty. Definicje normatywne wywodzą się z klasycznego ujęcia autorstwa Geорга Jellinka, który w 1921 roku określił państwo jako swoisty układ trzech elementów: społeczeństwa, terytorium zajmowanego przez to społeczeństwo oraz bezpośredniej władzy zwierzchniej³. Jellinek jest autorem powszechnie przyjmowanej definicji, zgodnie z którą państwo to trwały związek ludzi stale zamieszkujących określone terytorium i podlegających władzy zwierzchniej, uzupełnione o kluczowy element, jakim jest suwerenność. Większość definicji określa państwo jako podmiot posiadający stałą ludność, suwerenną władzę, określone terytorium, struktury karne, określone zasady prawne i zdolność wchodzenia w relacje międzynarodowe⁴.

Celem i sensem istnienia państwa jest dobro człowieka, zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i zbiorowym, jako części społeczeństwa. Człowiek jako istota społeczna funkcjonuje w grupie, w której może się rozwijać i w pełni realizować. Dlatego nie dziwi stwierdzenie, że: *Punktem wyjścia w kształtowaniu państwa jest człowiek jako istota społeczna, który dąży do zaspokajania potrzeb materialnych i duchowych, łączy się z innymi ludźmi, tworząc grupy społeczne zarówno sformalizowane, jak i niesformalizowane. Współcześnie mówi się o demokratycznym państwie prawnym, czyli państwie,*

² J. Krukowski, *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, Lublin 2004, s. 14. Poglądy na temat genezy państwa w syntetyczny sposób opracowali B. Szmulik i M. Żmigrodzki w obszernej pracy pod ich redakcją: *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, Lublin 2007, s. 23-45.

³ M.Z. Kulisz, *Determinanty bezpieczeństwa państwa jako organizacji społecznej*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2019, nr 7, s. 136.

⁴ *Konwencja o prawach i obowiązkach państw zawarta na VII Konferencji Panamerykańskiej (Montevideo, 26.12.1933 r.)*, [w:] S. Sierpowski, *Źródła do historii powszechnej okresu międzywojennego*, t. 2: 1927-1934, Poznań 1992, s. 482-486.

*w którym każda jednostka ludzka traktowana jest osobowo, jako podmiot wolności i praw, dla którego państwo, oparte na podziale i równowadze władz, ma go chronić. Władza natomiast zobowiązana jest do współdziałania dla dobra osoby ludzkiej w oparciu i w granicach prawa*⁵.

Dynamika i zmienność zjawisk dotyczących funkcjonowania państwa jako organizacji charakteryzują istotne własności o cechach organizacji politycznej, przymusowej, terytorialnej i suwerennej, co przedstawia poniższy rysunek.

Rysunek 1. Cechy państwa jako organizacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Krukowski, *Wstęp do nauki...*, Lublin 2004, s. 14.

W państwie jako organizacji politycznej władze państwowe gwarantują należyte funkcjonowanie organizmu państwowego i tym samym możliwość realizowania wspólnych celów. Narzędziem porządkującym i organizującym stosunki społeczne jest prawo, czyli uporządkowany zbiór norm postępowania o charakterze generalnym i abstrakcyjnym, ukształtowanych w ramach organizacji państwowej przez kompetentne organy, regulujące kontakty interpersonalne, ale i ukierunkowujące zachowania ludzi na osiągnięcie wspólnych celów. Sensem istnienia państwa jest więc rządzenie społeczeństwem poprzez określone władze państwowe, oparte na zasadzie hierarchicznego zorganizowania. Władze zarządzają rozdziałem uprawnień i determinują zachowania podmiotów należących do wspólnoty państwowej.

Kolejną cechą charakteryzującą państwo jest przymus. Przejawia się on w tym, że tylko państwo ma prawo ustanawiania reguł postępowania obowiązujących w różnych obszarach życia społeczno-gospodarczego oraz egzekwowania ich przestrzegania. Państwo nie może obyć się bez środków przymusu, które gwarantują wymuszenie posłuchu jednostek i grup społecznych wobec decyzji kompetentnych organów władzy państwowej. Władze państwowe dysponują środkami przymusu, które służą łagodzeniu konfliktów społecznych, egzekwowaniu przestrzegania reguł współżycia społecznego i, co najważniejsze, wypełnianiu zadań, do realizacji których państwo zostało ustanowione.

Przejawem państwa jako organizacji terytorialnej jest powszechna podległość prawu wewnętrznemu, obowiązującemu na jego terytorium, niezależnie od obywatelstwa ludzi, którzy na nim się znajdują. Państwo sprawuje władzę nad wyodrębnioną i niezależną od innych państw częścią powierzchni ziemi, wraz z jej wodami śródlądowymi, przyległymi pasami wód morskich oraz przestrzenią powietrzną rozciągającą się nad tymi obszarami. W tym sensie terytorium państwa ma charakter trójwymiarowy, ponieważ wydzielone jest granicami lądowymi, morskimi i powietrznymi.

⁵ *Wprowadzenie do nauki...*, s. 1-4.

Państwo jako organizacja suwerenna jest bytem samodzielnym i niezależnym. Pojęcie suwerenności można rozpatrywać w dwóch aspektach:

- 1) wewnętrznym: państwo kształtuje ustrój polityczny oraz reguluje stosunki wewnętrzne samodzielnie, na zasadzie wyłączności, sprawując pełnię władzy nad swoim terytorium i nad zamieszkującą je ludnością;
- 2) zewnętrznym: państwo jest uznanym podmiotem stosunków międzynarodowych oraz utrzymuje i rozwija kontakty dyplomatyczne, konsularne, polityczne, handlowe, kulturalne i inne.

Mając na uwadze powyższe określenia i cechy państwa, należy się odnieść do głównego celu tej organizacji, jakim jest zapewnienie społeczeństwu bezpieczeństwa w każdym obszarze jego funkcjonowania. Nie dziwi zatem fakt, że bezpieczeństwo człowieka i państwa jest rozumiane jako stan pewności, spokoju, zabezpieczenia oraz jego poczucia, co oznacza brak zagrożenia i ochronę przed niebezpieczeństwami⁶, do których zalicza się także zagrożenia ekonomiczne. Obecnie prawie oczywiste wydaje się, że obywatele potrzebują poczucia bezpieczeństwa, które dawałoby im wrażenie przynależności społecznej, stabilności ekonomicznej oraz rozwoju. Bezpieczeństwo ekonomiczne oznacza zatem stan bytu pozbawiony ryzyka i niepewności, a status bezpieczeństwa ekonomicznego państwa ocenia się przez pryzmat stanu gospodarki, stabilności systemu gospodarczego oraz czynników warunkujących rozwój. Na rozwój natomiast składają się tendencje panujące w gospodarce krajowej i światowej, a obecne trendy i dynamiczne zmiany zachodzące w skali globalnej wpływają na funkcjonowanie gospodarki krajowej, tym samym na państwo, którego polityka winna zapewnić bezpieczeństwo wszystkim podmiotom danego kraju.

W makroskali bezpieczeństwo ekonomiczne nosi inne atrybuty niż bezpieczeństwo rozpatrywane w mikroskali, dotyczące przedsiębiorstwa, rodziny czy poszczególnych jednostek. W skali mikroekonomicznej bezpieczeństwo ekonomiczne odnosi się głównie do przedsiębiorstw i konsumentów. Bezpieczeństwo ekonomiczne obywateli można podzielić na bezpieczeństwo całego społeczeństwa oraz bezpieczeństwo konkretnych grup lub też jednostek. W przypadku jednostek bezpieczeństwo ekonomiczne jest pojęciem subiektywnym, bowiem zależy wyłącznie od osobistego poczucia pewności i stałości dostępu do zasobów. Społeczeństwo czuje się bezpieczne, gdy finanse publiczne są stabilne, stopa inflacji nie prowadzi do jego zubożenia, a wskaźnik bezrobocia na rynku pracy utrzymuje się na niskim poziomie. Bezpieczeństwo ekonomiczne jest pojęciem bardzo szerokim i niejednoznacznym z uwagi na podmiot, którego dotyczy w dynamicznie rozwijającym się świecie. Tym samym obecne wyzwania powodują, że bezpieczeństwu ekonomicznemu należy nadać aktywny charakter. Dynamiczne i efektywne działania oraz zdolności podmiotów indywidualnych prowadzą do tego, że są one gotowe do zmian w turbulentnym świecie, co powinno znaleźć odzwierciedlenie na szczeblu makroekonomicznym⁷. Gdy państwo nie radzi sobie z zapewnieniem obywatelom poczucia bezpieczeństwa w podstawowym zakresie, w odczuwalny sposób maleje chęć do po-

⁶ Z. Nowakowski, I. Protasowicki, *Bezpieczeństwo polityczne i militarne Polski po 1989 roku*, Rzeszów 2008, s. 13.

⁷ M. Duczowska-Piasecka, *Rola innowacji w umacnianiu bezpieczeństwa ekonomicznego*, „Journal of Modern Science” 2017, vol. 33, nr 2, s. 194.

dejmowania pracy, nauki i samorozwoju. Ludzie stopniowo tracą poczucie kontroli nad własnym życiem i zasobami⁸, bowiem stan i kondycja gospodarki krajowej bezpośrednio przekłada się na bezpieczeństwo obywateli. Bezpieczeństwo jednostki wynika wprost z bezpieczeństwa całego państwa, jednak ta korelacja nie oznacza, że stan bezpieczeństwa państwa przekłada się bezpośrednio na poczucie bezpieczeństwa wszystkich jednostek i grup społecznych. Nawet w dobrze rozwijającej się gospodarce istnieje pewien procent ludzi żyjących w ubóstwie, biedzie oraz osób bezrobotnych. W sytuacji, gdy ogół społeczeństwa odczuwa bezpieczeństwo ekonomiczne, istnieją określone grupy społeczne potrzebujące opieki socjalnej. W takich przypadkach państwo dąży do różnicowania zakresu opieki w zależności od zdolności potrzebujących do podjęcia pracy, a tym samym perspektyw samodzielnego zadbania o bezpieczeństwo. Każdy mikropodmiot, jakim jest gospodarstwo domowe, dąży do zapewnienia sobie odpowiedniej jakości życia i określonego poziomu dobrobytu ekonomicznego⁹.

BEZPIECZEŃSTWO EKONOMICZNE W WYMIARZE MIKROEKONOMICZNYM

Szeroko rozumiane bezpieczeństwo jest jedną z podstawowych, a zarazem najważniejszych potrzeb człowieka. Tylko osoba, która czuje się bezpiecznie, jest w stanie sprawnie funkcjonować oraz spełniać swoje potrzeby i rozwijać się. Bezpieczeństwo bowiem to nie tylko brak zagrożeń, ale także „stan funkcjonowania” wielu innych dziedzin życia ludzi, takich jak: ochrona ekonomiczna, ochrona finansowa, ochrona zdrowia, pomoc społeczna, dostęp do instytucji edukacyjnych i oświatowych, dostęp do terenów rekreacyjnych, istnienie oraz dostępność niezbędnych szlaków komunikacyjnych itp.¹⁰ Bezpieczeństwo zapewniają w głównej mierze określone środki materialne i niematerialne, uzależnione od zasobów finansowych zagospodarowywanych przez człowieka. Tym samym jednym z najważniejszych komponentów bezpieczeństwa człowieka jako jednostki gospodarującej jest bezpieczeństwo ekonomiczne.

Problematyka bezpieczeństwa ekonomicznego znajduje swoje miejsce w obszarze zainteresowań badań nad bezpieczeństwem w aspekcie gospodarczych podstaw działalności człowieka. Zainteresowanie to jest następstwem wielu zróżnicowanych i dynamicznych procesów oraz czynników, które wynikają z aktywności zmian w układzie relacji pomiędzy uczestnikami wymiany gospodarczej¹¹. Bezpieczeństwo ekonomiczne zespolone jest

⁸ R. Stock, *Psychological Approaches to Work Security*, Broszura Międzynarodowej Organizacji Pracy (ILO), Geneva 2002.

⁹ Z. Nowakowski, I. Protasowicki, *Bezpieczeństwo ekonomiczne jednostki a bezpieczeństwo ekonomiczne państwa*, „Zeszyty Naukowe – Wyższa Szkoła Informatyki, Zarządzania i Administracji w Warszawie” 2008, nr 2, s. 110-126

¹⁰ A. Lisowski, *Diagnoza potrzeb i realizacja lokalnej polityki społecznej*, [w:] *Polityka społeczna, globalna i lokalna*, red. A. Kurzynowski, Warszawa 1999, s. 114.

¹¹ M. Leszczyński, *Bezpieczeństwo ekonomiczne w warunkach postępującej finansyzacji*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2016, vol. 3, nr 44, s. 166.

nie tylko z egzystencją, ale głównie z rozwojem danej jednostki. Stanowi wartość samą w sobie, ponieważ wpływa w dużym stopniu na rozwój społeczno-gospodarczy danego podmiotu i społeczeństwa jako całości, decydując o możliwościach tego rozwoju.

Badając zjawisko bezpieczeństwa ekonomicznego w wymiarze gospodarstwa domowego, należy wziąć pod uwagę jego personalny wymiar i to, że modelowane jest ono przez różnorodne uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne. Należy tutaj wskazać na stabilność zatrudnienia, dochody i możliwość generowania oszczędności, a także poziom bezpieczeństwa finansów osobistych w perspektywie średniego i długiego horyzontu czasowego. Zagwarantowanie jednostce bezpieczeństwa ekonomicznego stanowi fundament różnych działań związanych nie tylko z egzystencją i rozwojem, lecz także z tworzeniem świadomego społeczeństwa w zakresie przeciwdziałania takim zjawiskom, jak np. ubóstwo, które zaburza poczucie bezpieczeństwa ekonomicznego. To też bezpieczeństwo ekonomiczne nie może się tylko ograniczać do wypracowywania określonego dochodu zapewniającego minimum egzystencji. Należy przyjąć ogólny na wszelkie czynniki wpływające na to zjawisko¹² w aspekcie potrzeb jednostek indywidualnych i zbiorowych. Oznacza to konieczność stałego ponoszenia nakładów materialnych i niematerialnych zarówno o charakterze bieżącym, jak i przyszłościowym, co wprowadza dodatkowe elementy związane z niepewnością ekonomiczną oraz omawianym już bezpieczeństwem ekonomicznym. Pierwszy element kojarzony jest ze stratami gospodarczymi, szczególnie gdy bezpieczeństwo ekonomiczne odnosi się zwykle do stanu i warunków życia jednostki¹³. Z przyszłością jednostki związane jest zjawisko niepewności gospodarczej, która oznacza brak pełnej ochrony przed finansowymi konsekwencjami niekorzystnych zdarzeń. Do negatywnych sytuacji, które mogą powodować utratę określonego poziomu standardu życia, zalicza się m.in. utratę pracy i dochodów, błędne decyzje gospodarcze, brak płynności finansowej, choroby, wypadki itp. Uwarunkowania te mają wpływ na dostępność zasobów, które gwarantują przetrwanie członkom gospodarstwa domowego w trudnych sytuacjach finansowych. Bezpieczeństwo ekonomiczne warunkowane jest także określonym poziomem świadomości i wiedzy ekonomicznej. Im wyższy jest poziom świadomości i zasobów wiedzy o zjawiskach gospodarczych, tym gospodarstwa domowe racjonalniej podejmują decyzje gospodarcze w zakresie zaspokajania kolejnych potrzeb życiowych.

ŹRÓDŁA POWSTAWANIA ZAGROŻEŃ EKONOMICZNYCH

Gospodarka wolnorynkowa jako forma ustroju ekonomicznego już od zarania swego istnienia jest systemem niezwykle ekspansywnym. Ciągłe poszukiwanie nowych rynków zbytu i źródeł surowców oraz dążenie do wyeliminowania konkurencji

¹² M. Plecka, *Personalny wymiar bezpieczeństwa ekonomicznego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2014, vol. 2, nr 35, s. 184-185.

¹³ M. Kośny, M. Piotrowska, *Economic Security of Households and Their Savings and Credits*, „National Bank of Poland Working Papers” 2013, nr 146, s. 2-3.

niejednokrotnie w historii doprowadziły do różnego rodzaju zagrożeń ekonomicznych w funkcjonowaniu mikropodmiotów. W obecnych czasach żadne państwo i jego społeczeństwo nie są w pełni niezależne ekonomicznie od innych podmiotów funkcjonujących w gospodarce światowej. Relacje między państwami i pozostałymi podmiotami są oparte na wieloobszarowej współpracy międzynarodowej. W ich wyniku często dochodzi do konfliktów oraz kryzysów, ponieważ jedne podmioty chcą osiągać przewagę nad innymi. Często takie mechanizmy prowadzą do powiększających się nierówności społecznych. Różnice ekonomiczne pomiędzy państwami i ich ludnością narastają i stają się poważnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa ekonomicznego w skali danego państwa i w wymiarze międzynarodowym. Zagrożenia bezpieczeństwa ekonomicznego dotyczą problematyki procesu gospodarowania, tj. produkcji, wymiany i rozdziału różnych dóbr w społeczeństwie oraz racjonalnego nimi dysponowania dla pomnażania ogólnego dobrobytu społecznego. Często są one identyfikowane i utożsamiane jako zagrożenia gospodarcze i obejmują finanse państw, przedsiębiorców oraz finanse osobiste gospodarstw domowych. Zagrożenia ekonomiczne spowodowane są m.in.:

- pauperyzacją społeczeństwa i masowym bezrobociem,
- powstawaniem stref głodu i ubóstwa,
- niestabilnością gospodarczą w kraju,
- przestępczością gospodarczą i powstawaniem „szarej strefy” w gospodarce.

Trudności ekonomiczne polegające na pogorszeniu standardów życia, wzroście bezrobocia i wysokiej inflacji, nadmiernych nierównościach w poziomie dochodów, braku efektywnej i sprawiedliwej sieci bezpieczeństwa socjalnego, nieodpowiedniej polityce socjalnej to czynniki, które mogą narazić na niebezpieczeństwo indywidualne podmioty gospodarki¹⁴.

Natomiast do uwarunkowań generujących zagrożenia ekonomiczne należy zaliczyć przede wszystkim:

- duże dysproporcje pomiędzy dochodami oraz bogactwem różnych społeczeństw, prowadzące do znaczących różnic w funkcjonowaniu jednostek,
- różnorodność polityki socjalno-bytowej oraz różnice ekonomiczno-gospodarcze pomiędzy państwami,
- stronnice instrumenty nacisku gospodarczego w celu realizacji zamierzeń politycznych,
- nieodpowiednie i powolne reformy gospodarcze, powodujące obniżanie standardu życia, a także zaburzenia finansowe i pogorszenie sytuacji na rynku pracy.

Uwzględniając powyższe uwarunkowania, podjęta została próba wskazania na podstawie badań empirycznych czynników kształtujących bezpieczeństwo ekonomiczne gospodarstw domowych.

¹⁴ Z. Ciekanski, J. Nowicka, H. Wyrębek, *Bezpieczeństwo państwa w obliczu współczesnych zagrożeń*, Siedlce 2016, s. 81.

SUBIEKTYWNA OCENA POZIOMU POCZUCIA BEZPIECZEŃSTWA EKONOMICZNEGO PRZEZ MIKROPODMIOTY W ŚWIELE BADAŃ EMPIRYCZNYCH

W przeprowadzonych badaniach wykorzystana została ankieta jako podstawowa metoda badawcza. Tematem przewodnim była ocena poczucia bezpieczeństwa ekonomicznego podmiotów gospodarki narodowej, którą tworzą m.in. gospodarstwa domowe. Celem i założeniem podjętych działań było uzyskanie informacji na temat ogólnego rozumienia pojęcia bezpieczeństwa ekonomicznego oraz czynników i ewentualnych zagrożeń kształtujących bezpieczeństwo ekonomiczne. Problem badawczy dotyczył określenia stopnia powszechnego rozumienia pojęcia bezpieczeństwa i zagrożeń ekonomicznych, a także wskazania czynników kształtujących bezpieczeństwo ekonomiczne członków gospodarstwa domowego.

Przeprowadzone ankiety pozwoliły na poznanie opinii na temat rozumienia ogólnego pojęcia bezpieczeństwa ekonomicznego i jego uwarunkowań oraz zagrożeń ekonomicznych przez osoby tworzące gospodarstwa domowe. Zebrane dane stanowiły podstawę opracowania szczegółowej analizy opinii badanych podmiotów i pozwoliły na weryfikację wstępnych założeń. Próba badawczą objęte zostały gospodarstwa domowe w kraju, zróżnicowane pod kątem poczucia bezpieczeństwa ekonomicznego jednostek gospodarujących, a także ich sytuacji społeczno-gospodarczej. Po dokonaniu analizy wytypowana została próba, w której wzięli udział respondenci wybrani na podstawie doboru celowo-losowego. Badania były przeprowadzone na terenie województwa mazowieckiego, w miejscach pozwalających zlokalizować szerszą populację osób chcących wypowiedzieć się na temat własnego poczucia bezpieczeństwa ekonomicznego. Badania ankietowe umożliwiły pozyskanie od określonej populacji informacji dotyczących tego, jak dana osoba ocenia i postrzega badane zjawisko. Opierały się na metodzie jakościowej, a ich celem było poznanie wewnętrznych czynników warunkujących dobrobyt i jakość życia oraz doświadczeń badanych podmiotów w zakresie percepcji bezpieczeństwa indywidualnego. Próba badawcza liczyła 501 respondentów. Badania przeprowadzone były wśród jedno-, dwu- i wieloosobowych gospodarstw domowych. Jak już wspomniano, podstawowym narzędziem był kwestionariusz ankietowy, który miał formę anonimową i zawierał uporządkowaną listę pytań. Pytania były uszeregowane tematycznie i dotyczyły m.in.:

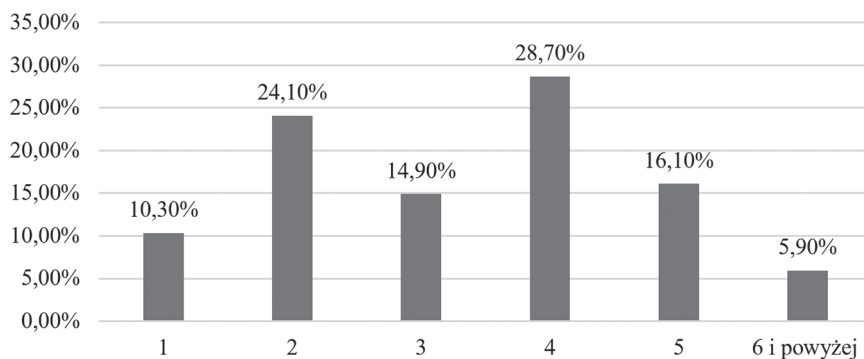
- podstawowych informacji charakteryzujących respondentów,
- pozyskiwanych dochodów i charakteru wydatków,
- rozumienia pojęć bezpieczeństwa i zagrożeń,
- opinii i poczucia poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego,
- poglądu na czynniki kształtujące i wpływające na bezpieczeństwo ekonomiczne.

Pytania miały charakter zarówno wielowariantowy, dając możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi, jak również jednowariantowy, ograniczając się do jednokrotnego wyboru podanych w ankiecie wariantów.

Kwestionariusz ankietowy podzielono na dwie części. Pierwsza dotyczyła ogólnej charakterystyki badanych podmiotów, tj. wieku, miejsca zamieszkania, liczebności

gospodarstwa domowego i ogólnych warunków bytowych związanych z dochodami i wydatkami, a także możliwościami generowania oszczędności. Badania zostały przeprowadzone wśród respondentów w wieku od 18 do 51 lat i powyżej. Najliczniejszą grupą ankietowanych byli respondenci w przedziale wiekowym od 18 do 25 lat – stanowili oni 47,3% uczestników. Kolejną cechą określającą respondentów było miejsce zamieszkania – 58,4% ankietowanych mieszka w mieście, a 41,6% na wsi. Ankietowani tworzą gospodarstwa domowe o różnej liczebności. Największą grupę stanowiły gospodarstwa domowe tworzone przez czteroosobowe rodziny – 28,7% (zob. wykres 1).

Wykres 1. Liczba członków w gospodarstwie domowym

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Gospodarstwa domowe zostały zbadane pod kątem miesięcznych wspólnych dochodów i ich źródeł (tabela 1). Najliczniejsza grupa respondentów wskazała, że dochód miesięczny w gospodarstwie domowym na wszystkich członków tworzących dochody wynosi powyżej 6001 zł.

Tabela 1. Typologia źródeł dochodów respondentów

Typy źródeł dochodów	Wynik
z pracy najemnej	46,5%
z pracy na własny rachunek	46,5%
z tytułu własności	2,30%
ze świadczeń pomocowych ze strony państwa	3,50%
ze świadczeń z ubezpieczeń społecznych	2,30%
z wynajmu nieruchomości	3,50%
z indywidualnego gospodarstwa rolnego	9,30%
pozostałe dochody	5,80%

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

W zakresie typów wydatków miesięcznych okazało się, że największą ilość środków respondenci wydają na zakup żywności i napoje bezalkoholowe. Szczegółowe dane dotyczące tego zagadnienia przedstawiono w tabeli 2.

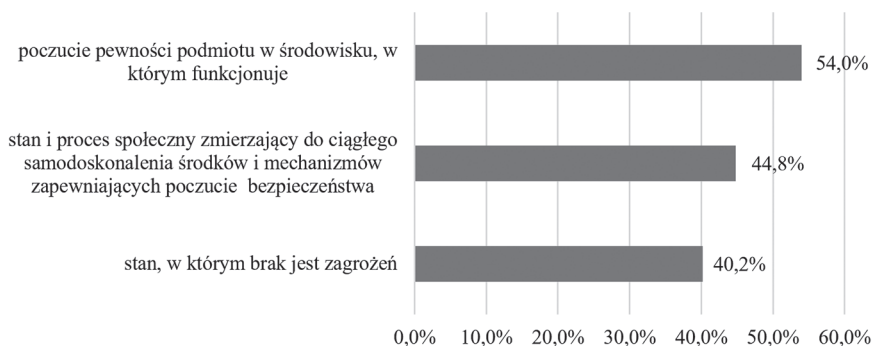
Tabela 2. Typy wydatków realizowanych przez gospodarstwa domowe w ciągu miesiąca

Typy wydatków miesięcznych	Wynik
zakup żywności i napoje bezalkoholowe	73,6%
zakup odzieży i obuwia	30,8%
opłaty związane z eksploatacją mieszkania	60,4%
wyposażenie mieszkania bądź domu	15,4%
edukacja	25,3%
zdrowie	17,6%
transport	56,0%
rekreacja i kultura	8,8%
używki (napoje alkoholowe, wyroby tytoniowe)	6,6%
inne towary i usługi	8,8%

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Możliwość wygenerowania nadwyżek zadeklarowało 86% respondentów, z których 66% wskazało, że wypracowane oszczędności stanowiły istotną część ich dochodów. Z przedstawionego wycinka badań wynika więc, że większość badanych czuje się ekonomicznie bezpiecznie, przy czym należy wskazać, iż badania prowadzone były w okresie, kiedy w Polsce nie występowały wysoka inflacja i galopujące podwyżki nie tylko cen energii, ale także artykułów spożywczych oraz dóbr codziennego użytku.

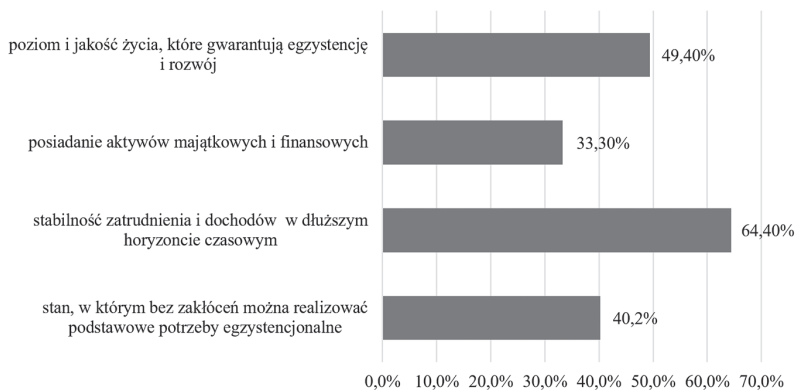
Wykres 2. Powszechne rozumienie pojęcia bezpieczeństwa wśród członków gospodarstw domowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

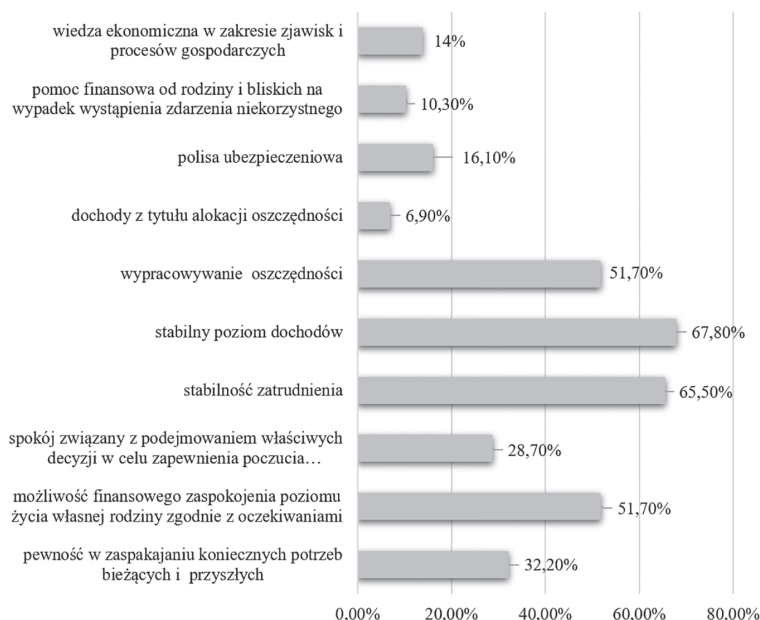
Druga część ankiety dotyczyła zagadnień związanych z ogólnym rozumieniem pojęcia bezpieczeństwa i bezpieczeństwa ekonomicznego (zob. wykresy 2-3). Respondenci wypowiedzieli się na temat czynników, jakie zapewniają im poczucie bezpieczeństwa ekonomicznego. Wyrazili oni swoją opinię na temat ogólnego pojmowania pojęcia zagrożenia, w tym zagrożeń ekonomicznych.

Wykres 3. Ogólne pojmowanie bezpieczeństwa ekonomicznego przez członków gospodarstw domowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Wykres 4. Subiektywna ocena czynników zapewniających poczucie bezpieczeństwa ekonomicznego członkom gospodarstwa domowego

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

W pytaniu dotyczącym czynników zapewniających poczucie bezpieczeństwa ekonomicznego zdecydowana większość respondentów wskazała na stabilny poziom dochodów, co bezpośrednio wiąże się ze stabilnością zatrudnienia (wykres 4).

W zakresie zagrożeń ekonomicznych najbardziej liczna grupa ankietowanych (38% badanych) wypowiedziała się, że obawia się utraty stabilności zatrudnienia i samodzielności finansowej. Istotnym zagrożeniem dla respondentów była groźba utraty możliwości realizacji podstawowych potrzeb bytowych, utrata dóbr majątkowych oraz brak środków w zakresie rozwoju osobistego.

ZAKOŃCZENIE

Gospodarstwa domowe stanowią najliczniejszą grupę podmiotów każdej gospodarki krajowej, są także głównym elementem procesu gospodarowania. W ramach gospodarstwa domowego funkcjonuje wspólnota ludzi żyjących ze sobą i dla siebie. Łączy ich wspólne zamieszkiwanie i wspólne gospodarowanie zasobami dla realizacji celów i potrzeb konsumpcyjnych. Działają w sferze konsumpcji, koncentrując się na możliwie jak najlepszym zaspokojeniu aspiracji i potrzeb wszystkich osób wspólnie żyjących¹⁵. Podstawą sprawnego funkcjonowania mikropodmiotów są możliwości realizacji potrzeb egzystencjonalnych i gospodarczych. Efektywne działanie tych podmiotów uzależnione jest od bardzo wielu czynników endogenicznych i egzogenicznych, które mają wpływ na realizację celów gospodarczych. Jednym z warunków koniecznych jest zapewnienie odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego, który daje możliwość ochrony przed zagrożeniami. Przeprowadzone badania pozwoliły uzyskać odpowiedzi na zadane pytania oraz poznać opinie badanych respondentów w zakresie czynników wpływających na funkcjonowanie tych podmiotów i rozumienie kluczowych pojęć związanych z szeroko pojętym bezpieczeństwem w wymiarze gospodarczym.

Uzyskane dane pozwoliły dokonać oceny subiektywnego poczucia bezpieczeństwa ekonomicznego i czynników je kształtujących. Z punktu widzenia każdego człowieka to właśnie bezpieczeństwo ekonomiczne własnej rodziny jest sprawą kluczową. W zdecydowanej większości ankietowani wypowiedzieli się, że stabilność zatrudnienia umożliwiającą uzyskiwanie dochodów i płynność finansowa to bodźce dające poczucie bezpieczeństwa ekonomicznego. Zapewnienie akceptowalnego poziomu tej kategorii bezpieczeństwa przyczynia się do możliwości trwania i rozwoju. W tym miejscu należy jednak stwierdzić, że bezpieczeństwo ekonomiczne jest zjawiskiem subiektywnym, a zatem każdy człowiek i każda rodzina mogą w odmienny sposób postrzegać poziom swojego życia, pozycję w kontekście ekonomicznym. Stopień zaspokojenia potrzeb, szczególnie tych podstawowych, świadczy o dobrobycie gospodarczym gospodarstw domowych, a w konsekwencji o poziomie bezpieczeństwa ekonomicznego państwa. Wskazać należy na kwestię silnego zróżnicowania poczucia bezpieczeństwa

¹⁵ A. Kozera, J. Stanisławska, R. Głowicka-Wołoszyn, *Wewnętrzne społeczno-ekonomiczne determinanty bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstw domowych rolników*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2016, vol. 18, nr 6, s. 110.

ekonomicznego. Występuje ono nie tylko pomiędzy grupami społeczno-ekonomicznymi ludności, ale także wewnątrz tych grup¹⁶. Zapewnienie odpowiednich warunków wpływających na jakość życia i dobrobyt społeczno-gospodarczy leży w interesie każdego państwa, a przeprowadzane badania w omawianym zakresie dostarczają informacji o subiektywnych odczuciach¹⁷ społeczeństwa.

Zasięg oddziaływania bezpieczeństwa ekonomicznego wydaje się być nieograniczony, stąd też jego determinanty mogą odnosić się zarówno do działalności pojedynczego człowieka oraz grup społecznych, jak i procesów dokonujących się w wymiarze narodowym, regionalnym i globalnym¹⁸. Z globalnego punktu widzenia istotny jest wymiar bezpieczeństwa ekonomicznego rozpatrywany w kontekście funkcjonowania pojedynczego podmiotu, jakim jest gospodarstwo domowe. Indywidualne jednostki wywierają znaczący wpływ na określoną całość i system gospodarczy państwa. Gospodarstwo domowe to najmniejszy podmiot gospodarujący, a zarazem najliczniejszy w całej gospodarce. Jego znaczenie dla całej gospodarki jest kluczowe. Podmioty funkcjonują w mikroskali i podejmują decyzje w otoczeniu ryzyka i niepewności, które towarzyszą procesom gospodarczym i społecznym. Podejmowane działania i wybory są zasadniczym celem każdej indywidualnej jednostki gospodarującej w aspekcie budowania określonego poziomu dobrobytu i jakości życia. Kluczowym elementem tego priorytetu jest wypracowanie akceptowalnego poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego, co stanowi podstawę działania i dalszego rozwoju jednostki. Zasadniczą cechą gospodarstwa domowego jest łączenie całości lub części dochodów poszczególnych jego członków i wspólne decydowanie o ich zagospodarowaniu w celu zapewnienia bezpieczeństwa. Działalność tych podmiotów wiąże się z koniecznością pozyskiwania środków finansowych i zasobów gospodarczych, podziałem dochodu na konsumpcję bieżącą i odroczonej oraz podejmowaniem decyzji inwestycyjnych. Konsument stara się podejmować takie działania i decyzje, aby stwarzały możliwości egzystencjonalne i przyszłościowe. Dążenie do maksymalizacji zadowolenia członków gospodarstwa powoduje, że podmiot ten stara się podejmować decyzje zwiększające poczucie swojego bezpieczeństwa ekonomicznego.

Obecnie wydaje się jednak, że niezbędne jest przeprowadzenie kolejnych badań w omawianym zakresie, gdyż funkcjonowanie gospodarstw domowych zasadniczo się zmieniło w wyniku dużej dynamiki i zmienności środowiska gospodarczego, panujących obecnie zjawisk gospodarczych związanych z cenami różnych produktów i inflacją, a także trwającym kryzysem energetycznym i konfliktem zbrojnym na wschodzie Europy.

Współcześnie bezpieczeństwo ekonomiczne stało się kluczową kategorią związaną z egzystencją jednostek. Jej specyfika kształtowana jest przez wysoką dynamikę

¹⁶ M. Gębska, *Bezpieczeństwo ekonomiczne gospodarstw domowych w Polsce na podstawie wskaźnika minimum socjalnego i minimum egzystencji*, „Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne” 2017, vol. 14, nr 14, s. 69.

¹⁷ J. Hacker, *Economic Security*, [w:] *For Good Measure: Advancing Research on Well-Being Metrics Beyond GDP*, red. J.E. Stiglitz, J.-P. Fitoussi, M. Durand, Paris 2018.

¹⁸ M. Leszczyńska, *Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa a rozwój gospodarki i społeczeństwa*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2018, vol. 56, nr 4, s. 290.

i złożoność procesów i zjawisk gospodarczych zachodzących w makro- i mikroskali. Bezpieczeństwo ekonomiczne to zarówno fundamentalna preferencja aktywności ekonomicznej każdego podmiotu, jak i główny cel całego systemu gospodarczego państwa.

BIBLIOGRAFIA

- Apanowicz J., *Metodologia ogólna*, Gdynia 2002.
- Ciekanowski Z., Nowicka J., Wyrębek H., *Bezpieczeństwo państwa w obliczu współczesnych zagrożeń*, Siedlce 2016.
- Duczowska-Piasecka M., *Rola innowacji w umacnianiu bezpieczeństwa ekonomicznego*, „Journal of Modern Science” 2017, vol. 33, nr 2.
- Gębska M., *Bezpieczeństwo ekonomiczne gospodarstw domowych w Polsce na podstawie wskaźnika minimum socjalnego i minimum egzystencji*, „Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne” 2017, vol. 14, nr 14.
- Hacker J., *Economic Security*, [w:] *For Good Measure: Advancing Research on Well-Being Metrics Beyond GDP*, red. J.E. Stiglitz, J.-P. Fitoussi, M. Durand, Paris 2018, <https://doi.org/10.1787/9789264307278-en>.
- Karta z dnia 14.08.1941 r. Tekst polski*, [w:] *Wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego*, oprac. K. Kocot, K. Wolfke, Wrocław–Warszawa 1978.
- Kośny M., Piotrowska M., *Economic Security of Households and Their Savings and Credits*, „National Bank of Poland Working Papers” 2013, nr 146, <https://doi.org/10.2139/ssrn.2244856>.
- Kozera A., Stanisławska J., Głowicka-Wołoszyn R., *Wewnętrzne społeczno-ekonomiczne determinanty bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstw domowych rolników*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2016, vol. 18, nr 6.
- Krukowski J., *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, Lublin 2004.
- Kulisz M.Z., *Determinanty bezpieczeństwa państwa jako organizacji społecznej*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2019, nr 7, <https://doi.org/10.34862/rbm.2013.10>.
- Leszczyńska M., *Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa a rozwój gospodarki i społeczeństwa*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2018, vol. 56, nr 4, <http://dx.doi.org/10.15584/nsawg.2018.4.23>.
- Leszczyński M., *Bezpieczeństwo ekonomiczne w warunkach postępującej finansyzacji*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2016, nr 44, t. 3, <https://doi.org/10.18276/sip.2016.44/3-13>.
- Lisowski A., *Diagnoza potrzeb i realizacja lokalnej polityki społecznej*, [w:] *Polityka społeczna, globalna i lokalna*, red. A. Kurzynowski, Warszawa 1999.
- Nowakowski Z., Protasowicki I., *Bezpieczeństwo ekonomiczne jednostki a bezpieczeństwo ekonomiczne państwa*, „Zeszyty Naukowe – Wyższa Szkoła Informatyki, Zarządzania i Administracji w Warszawie” 2008, nr 2.
- Nowakowski Z., Protasowicki I., *Bezpieczeństwo polityczne i militarne Polski po 1989 roku*, Rzeszów 2008.

Plecka M., *Personalny wymiar bezpieczeństwa ekonomicznego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2014, vol. 2, nr 35.

Konwencja o prawach i obowiązkach państw zawarta na VII Konferencji Panamerykańskiej (Montevideo, 26.12.1933 r.), [w:] S. Sierpowski, *Źródła do historii powszechnej okresu międzywojennego*, t. 2: 1927-1934, Poznań 1992.

Stock R., *Psychological Approaches to Work Security*, Broszura Międzynarodowej Organizacji Pracy (ILO), Geneva 2002.

Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce, red. B. Szmulik, M. Żmigrodzki, Lublin 2007.

Bogdan KOSOWSKI – dr hab. inż., prof. UJ, specjalizuje się w szeroko rozumianych zagadnieniach teorii systemów związanych z organizacją zarządzania bezpieczeństwem w podmiotach gospodarczych, instytucjach i administracji publicznej. Konfrontuje wiedzę teoretyczną z praktycznym doświadczeniem zdobytym w Państwowej Straży Pożarnej, administracji rządowej i samorządowej, instytucjach publicznych i podmiotach gospodarczych. Łączy i adaptuje teorię organizacji i nauk o zarządzaniu z nauką o bezpieczeństwie, stosując kompleksowe podejście oparte na analizie ryzyka związanego ze zmiennością zagrożeń.

Aneta KUŁAKOWSKA – mł. bryg. dr, ukończyła studia doktoranckie w Instytucie Zarządzania ryzykiem na Akademii Finansów. Od 1999 roku pracownik Szkoły Głównej Służby Pożarnej w Warszawie. Zajmuje stanowisko adiunkta na Wydziale Inżynierii Bezpieczeństwa i Ochrony Ludności. Wykładowca teorii ekonomii i bezpieczeństwa. Autorka licznych publikacji w zeszytach naukowych SGSP oraz artykułów i monografii w zakresie bezpieczeństwa organizacji, bezpieczeństwa ekonomicznego, a także finansowego. Obszar zainteresowań naukowych to zakres nauk społecznych, tj.: bezpieczeństwo, bezpieczeństwo ekonomiczne i finansowe.